

Slægtens historie.
Af Jørgen Zachariassen,
Dybbøl.

Teksten er en del af
**Jørgen
Zachariassens
erindringer.**

**Skrevet i februar
1936.**

Nu da jeg er bleven ældre, er det tit kommen for i samtale, at jeg har fortalt om et og andet fra gamle dage, og der er så af en eller anden bleven sagt: "Det skulle du skrive op" Hvad jeg indtil nu har skrevet er kun om min slægt, og det er næppe af stor værdi, men måske en og anden af mine efterkommere kan få oplysning om et eller andet deri. - Dette her skulle så mere være om forholdene ellers, om dette så en gang kan give nogle oplysninger, ved jeg ikke.

Mit hjem var på Skodsbølmark, Broager sogn, vi havde et lille landsted på 7-8 ha, og så et lille teglværk. Mine forældre havde nok nogen gæld, hvor stor til at begynde med ved jeg ikke. Størrelsen trykkede næppe efter nutids tankegang, men den trykkede måske mere den gang da den måtte lånes af private, der var ingen eller dog meget få og små kasser som mellemmand. Broager Sparekasse var en mindre kasse, der bestyredes af et par bønder, som kunne træffes der en gang om ugen eller så, og der kunne vel nok fås et mindre fast lån.

Mea det var vist vanskelige år for teglværkerne dengang, og når det gav et driftsunderskud, eller der skulle gøres en forbedring, så var de vel ligesom andre henvist til at bede frænder og venner om et lille Lån.

Det var ellers meget tarvelige forhold, der levedes under den gang. Når jeg tænker på vort hjem og de hjem, jeg så, da er der sket en stor forandring.

Vi havde 2 stuer med bræddegulv, og i den ene var væggene malet, men ellers havde vi teglstengulve overalt, også i sovekammeret, Vi havde ingen alkover, måske af den grund, at moder var fra byen, og fader også havde været meget i byen som ung. Men ellers var det almindeligt, hvor man kom, og overalt var der

teglstensgulve - ia, i ældre huse traf man også lergulve og i bryggers, i køkken og forstue traf man også brostensgulve. I min faders hjem i Mølmark, en gård den gang på vel 20-30 ha, havde de nok kun een stue med bræddegulv og i bryggerset var der brosten. Bohavet var et chatol, et bord. og nogle stole, en hjørnestol og en lænestol til de ældre. Moder havde gardiner for 2 vinduer, men dette sås ellers sjældent.

Arbejdernes boliger var yderst tarvelige.

På vort teglværk beskæftigedes 10-12 mand. om sommeren; denne regnedes fra midten af april til mikkelsdag, den 29/9. En del af disse var Ærø-boere, som kom over ved Mommark, og vist tit vandrede den meste vej til fods i deres træsko, eller vi kørte dem i møde med en vogn. De kom med. deres forsyning af madvarer, og kogte så deres mad selv ved et åbent ildsted på teglværket. Ja, sådant et åbent ildsted havde vi da også hjemme; dette var vist almindeligt, det var kun på større gårde eller mere velhavende hjem, at de havde et komfur af jern, Foruden disse arbejdere havde vi så ca. 4 familier, som boede på teglværket med hele familien, og hvor konerne arbejdede med ved forskelligt arbejde, og de større børn ligeledes, Stenene, der blev lavet med hånden, og lagt på jorden, skulle sættes på kant, når de var halvfærdige - dette var arbejde for børnene. Når stenene var tørre, og indsat i laden, skulle de pudses ned kniv - dette var arbejde for kvinder og større børn. Når ovnen skulle fyldes eller tømmes, og når stenene skulle udskibes, var der arbejde for kvinderne. De bedre stillede af disse familier boede kun på teglværket om sommeren.

Boligen der var kun et rum, med fasttømrede sengesteder, og udenfor kamrene i laden var der et fælles ildsted. Men der var altid. nogle familier, som ikke havde andet hjem, og derfor blev boende vinteren over på teglværket. Brændingen af stenene var først færdige ved, juletid, noget før eller senere om sommeren havde været med solskin eller regn. Stenene blev brændt med. tørv, ja, i min barndom begyndtes der med iblanding af kul. Tørvene kom med små fagter fra Flensborg fjord. Rønshoved hørte jeg den gang tit nævnt som en lasteplads, Dertil kom bønderne fra Lyntoft-Kliplev (disse navne kan jeg huske) med dem, og kørte dem så langt ud i stranden, at de kunne kastet i bådene. Det var vist en hel industri for disse egne den gang, De færdige sten gik alle bort med småskibe, de blev sejlet ud i både til disse. Jeg hørte den gang tit København og Kiel nævnt. Det var nok sådan, at disse skippere for det meste var mellemmand, idet tit købte og solgte for egen regning.

Som boligerne var tarvelige, var alt andet også, Klæder var jo altid hjemmegjorte varer; hos de bedrestillede var disse hovedsageligt forfærdiget af uld og hør, hos de andre af lidt uld og megen blå. Mine forældre gjorde nok også her nogen undtagelse, fordi de mere rettede sig efter byen.

Landbruget har også kun givet små indtægter, kunstgødning kendtes ikke; (jeg var med til at så en sæk Chilesalpeter, som min husbond fik som prøve 1875), kraftfoder heller ikke, så der kunne ikke ofres meget korn på køerne, kun lidt affaldskorn, ellers måtte de nøjes med det græs der groede om sommeren og det hø og halm, der blev bjerget til vinteren, Af landbrugsredskaber havde vi kun en træplow med skjære og et stykke af pladen af jern, 2 harver af træ med jerntænder - den ene med gåsefødder. Af vogne havde vi 2 tveakslede, den ene med kasse, som derfor også brugtes til personkjøren, idet vi havde 2 agestole til den. I den har min moder været kørende med os børn til Aabenraa med mig som kusk (jeg har da været 12-13 år). Bønderne havde vel ellers den gang begyndt at få fjedervogne, det var temmelig høje tveakslede vogne, og var de fuldkomne, var siden af vognen af flettet kurvemagerarbejde.

Vejene var også meget dårlige. Jeg husker der var opslået forbud mod at kjøre med læs på vejen mellem Broager og Skodsbøl, og ved den vestligste gård i Skodsbøl mener jeg der hang en reservehammel, fordi det så ofte hændte, at der kørtes en i stykker. Der kørtes derfor også kun med små læs, mere end 10 sække korn regnedes for et særligt stort læs for 2 heste - 8 sække var vist almindeligt.

På sådanne veje gik vi fra Skodsbølmark til Broager i skole, det har nok taget dygtig på fodtøjet, og der var lejlighed til at lære hverandre megen dårlighed. Skolen var delt i 4 afdelinger, de 2 yngste klasser som fællesklasse, de større een for drenge og een for piger. Jeg antager vi har været 30-50 i hver afdeling. Der var bygget en ny skole dengang (det er den ejendom som ligger lige vest for kirken, og som ejes af købmand Joh. Ohrt). Der var der vist ordentligt højt under loftet og store vinduer, men de andre 2 var gamle skoler, lavt under loftet og med stengulv. En af mine lærer skråede og spyttede derved, at der stod en hel søl deraf ned ved katederet. Disse skolerum blev kun rensed een gang om ugen, og da kun af 2 eller 4 af børnene, der efter tur blev valgt dertil. Rensningen bestod i, at vi med. en stiv kost fejede hvor det var nogenlunde at komme til, men så stærkt, at der var en hel sky af støv. Det sammenfejede blev båret ud, og dermed var vi færdige.

Undervisningen var den gang endnu dansk i Broager skole, men der indførtes mere og mere tysk. Jeg husker vi skulle have en ny tysk læsebog med et billede af de prøjsiske konger; der malede vi kejser Wilhelm I (den daværende kejser) helt

sort eller krassede øjnene ud. på ham. Vi drenge demonstrerede vor danskhed ved at have en rød og hvid snor i nøglen til blækskrinet og havde den som de voksne har urkæder. Vi var også sikre på at tyskerne nok skulle få klø igen, for en dansker kunne let tage 3 tyskere. I skolen brugtes stokken og tampen ellers flittigt den gang; tampen var et stykke reb på en alens længde med en knude på enden.

Kirkebesøget var meget større end nu, skønt d'et tit må have været en kold tur. Vist et af de første år i 70-erne blev der indlagt kakelovn i kirken. Men i kirken blev jo meget, hvad det offentlige angik, bekjendtgjort, og derfor skulle der gierne een eller flere i kirke hver søndag fra hver gård. Mine forældre gik meget i kirke - dog ikke af den grund; de havde kirkelige eller kristelige tidsskrifter sammen med andre. En Kolperetør, der solgte kristelige bøger og traktater, havde sit stamkvarter og oplag i mit hjem.

Der var vist megen sløvhed - vel også uvidenhed. Jeg har lige i disse dage læst en dagbog af pastor Fejlberg, der var præst i Ullerup fra 1947-1864, hvor han klager over beboernes uvidenhed og smålighed, og jeg kan godt tænke mig, at det har været så, og hvorledes skulle det vel være anderledes. Der var vist ingen, der holdt dagblade, den eneste læsning ud over bibel, huspostil og salmebog, som vel heller ikke blev meget brugt, var et lejebibliotek, en tobaksbinder i Broager havde, men hvad det indeholdt ved jeg ikke, for jeg måtte ingen bøger få derfra for min mor.

Hvor strengt det er blevet følt af de ældre, at vi kom ind' under tyskerne 1864, ved jeg ikke, for mangen er det jo nok gået hen, som om det ikke vedkom dem, men for andre har det nok været strengt. At der også mellem småkårsfolk var nogle, der tog det strengt, ved jeg. Vor karls fader, en husmand, der havde hus med et par tønder land i Skodsbøl, trængte efter krigen til et par nye klodser, men han ville ingen have, før vi blev danske igen, så længe ville han nøjes med sine træsko. Der var også nogle af bønderne, hvis gårde var brændt i krigen, der ikke ville bygge stuehus før vi blev danske. Min formands fader her i Dybbøl boede således i et udhus fra 1854 til 1876, da sønnen kom hjem som optant og byggede stuehus og et fællesmejeri. Dette vidner da om en vågen danskhed. og en fast tro på § 5 i fredsslutningen, hvorefter Nordslesvig skulle gives tilbage til Danmark, når beboerne stemte derfor. Det har derfor været en stor skuffelse for vore fædre, at dette ikke blev opfyldt efter det første valg til den tyske rigsdag 1867. Sådan har den ene skuffelse efter den anden mødt dem. Straks efter 1866 blev alle tidligere danske soldater opfordret til tyske militærøvelser. Hvem der ikke fulgte denne ordre, skulle forlade landet. De fleste rejste, men nogle blev, Da krigen så brød ud. 1970 fik de, der var bleven, ordre til at gå med i krigen. Så rejste atter en del,

medens nogle gik med i krigen mod Frankrig. Da den franske kejser så var besejret, fik prøjserne Østrig til i 1878 at gå med til at slette § 5. Dette må atter have været en slem skuffelse for vore forfædre.

Ja, det har været strenge tider for vore forfædre. Ved den store udvandring af de unge gik det danske stemmetal stadig nedad, og efterhånden sad de ældre med ejendommen og kunne ikke klare sig, medens børnene var udvandret.

Dette blev særligt slemt i Haderslev amt, fordi de unge der blev ved at udvandre. Fra 1878-79 var jeg hos min onkel Jens Zachariasen i Aller, og var derfor til session derfra i Haderslev, men vi var kun 2 fra Aller sogn, og den anden var også fra Broager, så alle de, der var født i sognet, var udvandrede.

Først i 70'erne blev der i Broager stiftet en slags forening (Enigheden), vel nærmest af unge, der var udvandret og nu fik lov til at komme tilbage, fordi de var udvandret før 5 års fristen efter 1864, og som havde haft held til at komme på højskole og ellers i gode kredse i kongeriget. Peter Philipsen, Skellemark senere Nybøl, var nok der foregangsmanden. Men andre var gode støtter som Andreas Andresen, Skellemark, Rasmus Tychsen, Dynt, Christian Jensen, Villesolt, Jens Jørgensen, Gammelgabe m.m. Foreningen fik dog kun en kort levetid, da den nok var tyskerne en torn i øjet. Det første jeg hørte tyskerne ville genere den med, var at der skulle ophænges et billede eller skilt af, den tyske ørn. Der blev fortalt, at da dette skete, var der straks en som stemte op med, sangen: "Højt på en gren en krage sad". Men siden gik de videre og truede de danske undersåtter med udvisning, og så gik foreningen i stykker.

Hvorledes tyskerne eller rettere tyskeriet har arbejdet sig frem under dansk regering, ser man i Aabenraa, når der i min moders hjem, og vist i de allerfleste hjem da kun taltes dansk, men i skolen blev der kun undervist i tysk, og i kirken prædikedes der kun tysk og blev kun sunget tysk. Hvor lidt forståelse for det forkerte og farlige deri der har været, kan ses af, at mine bedsteforældre, der dog følte sig som danske (min bedstefar var den første, der forklarede mig § 5), så sendte de deres søn (min fader) til Aabenraa for at gå i skole, skjønt der undervistes på dansk i Broager, men på tysk i Aabenraa. Skolen i Broager har vel nok været mangelfuld. Min bedstefader har da også sagt, at som ung gårdmand vidste han ikke, hvorledes hans naboer og omgangsfæller så på dette, det var noget så ligegyldigt, som ingen brød sig om.

Befolkningen i almindelighed har nok været fortrolige med, at Slesvig var et selvstændigt hertugdømme under den danske konge, og hvor der har været delte meninger, har det nok drejet sig om, om det skulle være sammen med. Holsten

eller ikke, og det er dette det sidste, de ledende og regerende har arbejdet for mange steder. De sogne og de egne, hvor de har haft held til at have danske præster og lærere, der har arbejdet og talt mod dette, har tyskerlet ikke kunnet få fremgang.

I Stenderup, hvor jeg var fra foråret 1874 til efteråret 1977, var der også megen sløvhed. Om sommeren var arbejdstiden lang, manden kom og kaldte kl. 4½ - 5. I middagsstunden havde vi en del sysle at forrette, så vi højst kunne få ½ times hvile, og så blev vi ved til kl. 8, med afbrydelse af den tid vi spiste mellemmad.

Når vi så om aftenen havde nogle sysler, var tiden omtrent til at gå i seng, når vi havde spist. Jeg tror ikke, der blev udrettet mere j disse lange dage end. nu i kortere arbejdstid, thi det sløver at gå i en sådan trædemølle.

Alt gik i den gamle skure, der var ikke megen selskabelighed, det var kun til bryllupper at folk samledes, og vi unge karle samledes i karlekamrene eller på gaden, og underholdt hinanden med dum, tit også grim snak. Det var dog kun, når der var dans eller lignende, at vi samledes i kroen.

Landbruget var der heller ikke stor fremgang i; der levedes endnu på det forøgede udbytte dræning og mergling havde givet. Min husbond. var enkemand og velstående, han arbejdede med hver dag i alt forefaldende arbejde, men havde i grunden lyst til fremskridt. Han havde således i flere år haft hakkelsmaskine og kjernen til hestekraft, hvad ellers ikke var almindeligt. Han havde også haft tærskemaskine med hestekraft så mange år, at vi fik en ny, mens jeg var der, det var vist 1875. Han gav også sine kreaturer noget korn, så de så helt kraftige ud i foråret. Fra kloge folk blev dette anbefalet med den forklaring, at det skulle gøres, da gødningen så var så meget mere værd. Der blev derfor ofte sagt: "Det gør ikke noget, om kørerne ikke betaler foderet, thi fortjenesten ligger i Møddingen". Noget var der måske om det, da jordens ydelser begyndte at tabe sig efter dræningen og merglingen, men jeg ved også at min husbond sagde, at hvis der ikke opfandtes andet til at holde jordens frugtbarhed vedlige, så så det dårligt ud for landbrugets fremtid. Fra den tid da de store forbedringer: dræning og mergling blev gennemført til op i 70'erne, har det ellers nok været en god tid for landmændene her på egnen, hvor der kunne dyrkes hvede; der blev vist ikke bygget så få stuehuse den gang. Min husbond havde allerede (jeg tror inden min fader døde 1966) bestilt sten hos ham til et nyt stuehus, men så døde hans kone, og så opgav han det. Huset der skulle have været kasseret som beboelseshus, benyttes endnu som sådan. Det var et held for dem, der som den ældste søn den gang havde fået gården. Jeg husker således fra den gang to brødre Cosmos. Den ene kom tit

kjørende ind i gården for at hente min husbond til herredsmøde, og jeg fik så bestillingen at holde hesten, mens han var inde. Hans køretøj var flot efter den tids skik, selv var han velnæret og røg af en stor pipe, måske merskum. Han gjorde således indtryk af, og var vist også, en velstående gårdmand. Hans broder kom derimod hver lørdag aften gående forbi fra teglværket, hvor han arbejdede, til sit hjem, et lille landsted til 1-2 køer, og man kunne se på ham, at arbejdet var strengt og kårene små. Et andet eksempel: En gårdmandssøn, der var ugift og derfor ikke stiftede hjem, jeg antager han blev født omkring 1810. Han tjente vist det meste af sin tid på samme gård, og han blev rost af de ældre som en særlig dygtig karl, og der fortaltes historier om hans sparsommelighed. Da han så var henimod de 70, havde han sparet så meget, at han for sine penge fik ophold hos sin brorsøn mod at hjælpe, hvor han kunne. Imens sad broderen og nød sin alderdom på aftægten. Jeg talte med min husbond om disse forhold, og han indrømmede jo, at dem der havde fået ejendommen, havde haft stor fordel, men tilføjede at det var et spørgsmål, om det ikke går omvendt for dem der får ejendommen i dag. Dette gik mestens i opfyldelse, idet mange måtte gå fra ejendommen i 80'erne indtil midten af 90'erne, da vi havde meget små priser på landbrugsprodukter.

Min husbond (Peter Frederik Petersen i Stenderup) var noget af en foregangsmand. Hesteholdet holdt han vedlige ved at sælge hestene, når de var 6 år og velfodret, og købte så 3-års, der kom fra Jylland, eller fra Ærø kom der en del, de var magre og ofte med gjødning på lårene. Der var vist ikke så lidt fortjeneste på den omsætning, Jorden dreves i 7-8 skifte: Brag, hvede, byg, havre med udlæg, kløver, 2-3 års græs. Besætningen bestod af ca. 15 køer og ungvæg til vedligeholdelse. Der blev opfedet nogle kalve med mælk, og der blev fedet nogle svin til salg. Vi mandfolkens gav køerne et foder i middagsstunden, det var kraftfoderet de fik. Dette var malet korn, og det drøftedes den gang, om køerne skulle have det tørt eller i vand, men fremgangsmåden var ellers den: Stalden var indrettet med en luge, så køerne kunne lukkes fra krybben, i denne fyldes hakkelse og avne, der var godt blandet, og på dette fyldtes så kornet, der blev godt omrørt i blandingen, før lugen sloges fra, og køerne kunne komme til. Ellers mugged vi kun, alt det andet besørgede pigerne.

Hvor meget et sådant landbrug indbragte ved jeg ikke, men når der som her næppe har været renter at betale, måske renteindtægter, så har der ikke skullet meget til. 180 mark årlig regnedes for en stor karleløn; jeg fik 90 mark det første år og nåede op til 120 mark. Ja, så fik vi lidt tøj til skjorter og lignende. Pigerne fik ikke det halve, men så fit de en skjæppe hørfrø sået, og hørren behandlet

sammen med husbondens, og tit fik de et får i græs eller fodret, også sammen med husbondens.

Når min husbond kom fra landbrugsmøder, talte han om, at der var bleven anbefalet at dyrke roer; vi havde også et år en ager med gulerødder, og et år lagde vi runkelroefrø, men det spirede ikke, så længere nåede vi ikke mens jeg var der. 1877-78 var jeg på Ryslinge højskole.

I 78 kom jeg til min onkel Jens Zachariassen i Aller, han var vist også velstående, var eneste barn, havde ca. 1870 bygget et stort og flot stuehus, men der levedes meget tarveligt til daglig, og bedriften var endnu mere gammeldags end i Stenderup, køerne var risle og magre, når de kom ud i foråret.

Men der var et temmeligt flot gjæsteri på den egn mellem gårdmænd og ligestillede. Der var stor indesluttethed, således at enhver by nok havde sin skik, og dette er jo så ligetil når vi betænker, hvor dårlige vejene var om vinteren, også den lange arbejdsdag om sommeren. I Stenderup var der således meget lidt selskabelighed. Derimod var der meget i Sottrup og Snogebæk, og om Dybbøl blev der fortalt, at der sloges de altid, og noget var der nok om det. Spiritus var det eneste, der satte stemningen op ved sammenkomster og gilder, og det var nærmest i form af kaffepuncher (½ kop sort kaffe, sukker efter behag og så brændevin efter behag), Ved lidt finere selskaber blev der drukket toddy (vand med sukker, rom eller cognac). Ved bryllupsgilder blev der også drukket rødvin og gammelvin. Hvor jeg har været som ung blev der dog ikke drukket brændevin til daglig, undtagen i høsten, da hørte det til god skik, at der skulle en lille flaske med i marken, så hver kunne få en eller to slurke.

Måltiderne var vist almindeligvis her på Sundeved sådan: Morgenmad: grød (byg eller boghvedegrød) varmet i mælk, derefter en kop kaffe med smørrebrød eller gåsefedtbrød; formiddag: brød med fedt eller smør og pålæg, og dertil drak vi hjemmelavet øl. Middagen var grønkål og flæsk en stående ret hver søndag og mandag. Resten af ugen fik vi forskellige retter lavet på egne produkter, saltet og røget flæsk og kjød. Vi fik måske nogle enkelte gange salat og rødgrød om sommeren, men ellers fik vi næppe andre grøntsager eller planteføde end grønkål og enkelte gange hvidkål og ærter og kartofler. Ved middagsstunden om sommeren, og om vinteren når middagssyslet var endt, fik vi en kop kaffe. Midt på eftermiddagen fik vi så atter mellemmad som om formiddagen, og om aftenen fik vi nykøgt grød med mælk til. Ja, et sted jeg tjente, en gård på ca. 30 ha god jord, fik vi en tid øl til grøden. Og denne varmet i øl om morgenen en tid om vinteren fordi vi ikke havde mælk nok. Husholdningen bestod af mand og kone, 2 piger, 1

karl, og så var der en gammel mor og en søster på aftægten, der også skulle have mælk. Anretningen var meget ligetil. Borddugen var sædvanlig et stykke malet lærred. Hvad der spistes med ske: grønkål, ærter, vælling eller grød, spistes altid af et fælles fad, 4-6 mand, så mange der kunne nå at komme til. Til flæsk og kød havde vi en tallerken hver, det var glaserede lertallerkner, sådan var fadene også. Enhver pillede selv sine kartofler og lagde dem på bordet, og fik vi stegt flæsk kom panden på bordet, og enhver stak til den med sin kartoffel på gafflen. Der spistes altid med træskeer og når måltidet var endt, gik et viskestykke fra den ene til den anden, der så rensede sin ske og lagde den i skuffen under bordet eller satte den op i vinduet i en dertil indrettet krampe eller øre af læder. Enhver kjendte sin ske; husbondens og vel også madmoderens var sædvanlig lavet af bennettræ, der var kjønnere og mere glat end de sædvanlige, der var lavet af ahorn. Enkelte brugte også skeer af horn. Bønderne bryggede selv deres øl; i Broager var der en ølbrygger, der bryggede noget tyndt øl, der brugtes meget af folkene på teglværket, vel også af andre småkårsfolk - vi brugte det også i mit hjem. Brødet bagtes også hjemme, vist også i de fleste småkårshjem; på teglværket var der en bageovn til fælles benyttelse. Dette brød. var meget godt hvor der var en dygtig husmoder, og når rughøsten ikke var forfejlet, så rugen var kommet sund i hus; men var den forfejlet, kom vi hele året til at spise dårligt brød.

Hveden var for dyr i forhold til rug, og der brugtes derfor vist sjældent andet end lidt småhvede til kagebagning, Af den maledede rug blev der inden bagningen sigtet lidt mel fra til en kage. Det var derfor en stor raritet at få et stykke kage. Der blev bagt hver anden eller tredje uge, og brødet kunne så nok mugne noget inden det sidste blev spist, men os børn blev det fortalt, at vi blev særlig stærke af at spise muggent brød, og vi gav os derfor i lav dermed.

Ved det, der skulle købes til husholdningen, blev der vist sparet meget. Kaffen var derfor nok meget tynd, og sukker og søde spiser fik vi derfor meget lidt af. Ja, til kaffen om middagen fik vi et stykke kandissukker, som vi så suttede på mens vi drak kaffen. Kaffen serveredes altid i kummer uden øre og underkop til daglig.

Alt var baseret på hjemmeslagtning; på gården slagtedes der vist lidt rigeligt ind, både af kreaturer, svin, får og gæs, men alt slagtedes i efteråret og dette fjerdingår kaldtes derfor også for det fede fjerdingår. For småkårsfolk gjaldt det derfor også om muligt at få et svin fodret i løbet af sommeren. Ja, jeg ved. at folkene på teglværket også har slået sig sammen og købt en udsætteko i efteråret.

Al vask både for karle og piger blev besørget på gården, det kunne derfor tit knibe for de unge at have nok til at skifte ned mellem hver vaskedag. For at spare på sæbe og soda blev træasken brugt ved vaskning, Denne kunne give en stærk lugt, når den kom i kogende vand.

Jeg har nævnt, at stuerne var meget tarvelige. Karle- og pigekamrene var det også; de første havde sædvanligvis indgang fra heste- eller kostald, de sidste fra køkken eller bryggers. Disse fulgte ikke med, da stuerne blev pænere og der er her ikke forsømt så helt lidt.

Af åndelig påvirkning var der intet til oplysning af nogen art, undtagen gudstjenesten i kirken, der vist tit var mådelig nok, og så de enkelte små gudelige forsamlinger. Når de ældre samledes, var det nærmest om spisen og drik, kortspil og let underholdning, og når de unge samledes var det løs snak, løse og slibrige historier der fortaltes, og blev der sunget, var det lette sange ned dårligt indhold eller kærlighedsviser.

Landets styrelse, ja vel kommunens og amtets med, overlodes til regeringen og de enkelte mere fremsynede. I kommunen og vel derfor også længere op, var det kun bønder der rådede, og det vist tit meget snæversynet. Jeg husker at slagter Peter Rejmen i Sønderborg, der var en af dem, der først tog sig af sagerne, kom til min husbond, som han derfor nok har anset som en af de mest intelligente, om at samle penge ind til rigsdagsmanden, da denne ikke kunne være tjent med at ofre tid og penge alene. Den tyske rigsdags mænd fik ingen diæter eller noget som helst, og måtte intet modtage, så hvad der skulle indsamles til ham, skulle gå i det skjulte. Min husbond. kunne ikke afslå anmodningen, men havde ingen forståelse for, og har vel heller ikke ventet at finde denne hos de andre bønder i byen, at dette var en fælles sag, hvor alle skulle være med, og spekulerede derfor i at give et større bidrag selv, og ikke gå tiggergang som han udtrykte det.

Var bøndernes boliger enkelte eller tarvelige, så var dette endnu mere i arbejdsmandens eller den lille håndværkers hjem. Stuerne var der så små, at man nu må undres over, at familien, hvor der var flere børn, kunne være der.

Der var altid alkover og vist 3 om ikke 4 børn i hver. Mand og kone havde jo deres, men ofte de mindste børn hos sig. Der var altid teglstensgulv, når der da ikke var lergulv. I køkkenet var der et åbent ildsted, som skorstenen var bygget ud. over. Mange havde en temmelig stor have, hvor de kunne avle de fleste kartofler de skulle bruge. Jeg har senere undret mig over, hvor det kunne gå an at dyrke kartofler det ene år efter det andet i mange år. Den familie, der kunne evne det, købte en gris i foråret, og slagtede den så i efteråret. Dette var jo en stor støtte for

husholdningen. Mælk fik de nok uden betaling hos bønderne. Når manden ingen arbejde havde, ryddede han hegn eller stubbe i skoven, og når han så fik nogle læs tørv ved bønderne, havde de brænde. Når de så fik nogle aflagte klæder hos bedrestillede, og lidt hør, blå og uld hos bonden, så klarede de sig, for penge fik de ikke mange af. Deres huse blev vist aldrig malet, højst kalket i stue og køkken. Ja, det har været en streng tid at være arbejdsmand dengang, og er det vist endnu.

I foranstående har jeg skildret forholdene sådan som de står mig at være i min barndom og første år efter min konfirmation. Så kom jeg på højskole, var 1½ år i Aller hos min onkel, blev så soldat fra 1879-1882, kom så tilbage til Sundeved, og fik forresten først en plads hos en temmelig fordrunken gårdmand, som derfor kun passede drikkeriet og levede af sin gård.

Men de mere fremsynede havde begyndt et åndeligt røre. Det var nærmest de såkaldte optanter, der havde sat det i gang; det var dem af disse, der havde haft lejlighed, da de var i kongeriget at komme på højskole og i lignende kredse, der havde fået øjnene åbne for hvad der savnedes.

Sprogforeningen var bleven dannet og jeg havde vel ikke været så ret længe hjemme før en mand, der var tillidsmand for den (Hans Schmidt i Avnbøl), traf mig og spurgte, om jeg ikke ville være medlem, hvad jeg sagde ja til, og jeg har vist været medlem siden; men jeg søgte dog fra ham den dag, da jeg ikke ejede de 2 mark, der var medlemsbidraget. Det var intet stort offer at være medlem den gang, idet hvert medlem fik den blå sangbog og Jørgensens 40 fortællinger af fædrelandets historie - og således valuta for bidraget.

Året før jeg kom hjem var Rasmus Thomsen, senere frimenighedspræst i Haderslev, kommet til Broager for at begynde en gerning ved at holde en slags skole og kirkelige eller kristelige møder. Dette var foranlediget nærmest af de før nævnte optanter, og da myndighederne skred ind, turde disse ikke vedblivende være med, og derved gik også dette i stykker. Thomsen søgte så at tjene til livsophold ved at holde foredrag om forskelligt; således holdt han et foredrag i den sundevedske landboforening om Henry Georgs nye skatteforslag, der er optaget og uddybet af Retsforbundet. Han tegnede også billeder, tegnede min mor og tegnede min afdøde bror efter et fotografi af ham, Det er kultegninger og helt gode. Ved et møde i Broager hos Thomsen vedtoges det at få afholdt foredragsmøde i Nybøl kro, der havde en stor sal og lå centralt. Til at få dette gennemført blev gårdejer Andreas Andreassen, Skellemark, og forhenværende gård- og teglværksejer Jess P. Jensen, Nybøl, valgt. Der blev holdt flere møder der, hvor højskolemænd fra Danmark talte. Men snart blev det forbudt at mænd fra

Danmark måtte tale, så hjemlige kræfter måtte træde til. Så blev det forbudt at samle bidrag ind for dermed at bestride omkostningen. Det vil sige, det blev ikke forbudt, men der måtte betales bøde fordi det var gjort. Jens P. Jensen var en gammel stilfærdig mand, og han blev ked af at have med myndighederne på den måde. Andreas var også træt, og så overtog Peder Moos og jeg hvervet. Disse møder danner egentlig grundlaget for alle de foredragsmøder, der efterhånden blev afholdt de forskellige steder på Sundeved, hvor der var egnede lokaler. De, sammen med den gamle kristelige understrøm fra ældre tid, jeg før har nævnt, blev også grundlæggende for frimenigheden.

Den gårdmand jeg kom til at tjene, da jeg kom hjem fra soldatertjenesten, dyrkede naturligvis ingen roer, men så kom jeg til den unge gårdmand Johan Iversen i Ullerup, og han dyrkede roer. Men der var jeg kun en vinter, da jeg allerede i efteråret havde søgt og fået plads hos Burchardi på Birkendegård ved Vrslev St. til foråret. Det var 1884 jeg rejste derover, og kom så tilbage til Dybbøl i August 1886. Jeg har før nævnt, at mens jeg var i Stenderup 1874-77 kom min husbond hjem og fortalte om, at der blev slået på, at der skulle dyrkes roer til kreaturfoder, men da jeg kom til Dybbøl, var dette endnu ikke nået videre end at det kun var de fremlige yngre gårdmænd., der havde roer af betydning,

Gjennem foredragsmøderne, avislæsning og læsning i det hele taget, ved landboforeningens virksomhed at indføre bedre drift, ved brug af kunstgødning og kraftfoder til kreaturerne, ved mere vekselvirkning med omverdenen var der kommen en hel anden ånd ind i samfundet end den jeg havde lært at kende i min barndom og ungdom. Arbejdsmanden var dog stadig dårlig stillet, ja, jeg har ikke givet større dagløn end andre, så kritikken træffer mig med andre. Man kan ikke sammenligne den ene tid med den anden, da pengene og andre tings værdi er så forskellige fra tid til anden. Men jeg husker jeg diskuterede med en bonde. Han mente, at hans gifte karl eller faste daglejer fik en for stor løn. Han fik 1 mark pr. dag og han mente det var for meget at han også ville have den for søndagen, da han da kun gjorde staldtjeneste, og jeg husker, at jeg gjorde ham opmærksom på, at han selv ikke kunne bo i sin bolig for den pris, medens husmanden skulle få dem til at slå til til føde (han havde 6 børn), til klæder, brænde og husleje.

1939

Ja, nu er der atter gået en del år siden jeg skrev sidst. Jeg har siddet og sidder stadig på aftægtet og nyder livet, og har derved let ved at kritisere andre. Bønderne klager stadig over at ejendommene ikke kan forrente sig, men hvor

meget skal en ejendom forrente, priserne stiger stadig på dem. I gamle dage overtog en mand ikke ned mere gæld end han mente at kunne få afbetalt.

Men nu regnes der vel nærmest med, at kan den forrente sig, er det godt. Man hører derfor nu og da, at når en bonde har fået støtte, ved de hvor den udgives. Alt indimellem klager de over fagforeningens indflydelse, og det kan til tider være slemt nok, men efter hvad. jeg før har skrevet, er vi vel selv skyld i, at de er kommen, og vi kritiserer dem vel også efter nu i dag, hvor vi ikke skulle. For mig trænger det spørgsmål sig ofte frem: Er vi bønder ikke bleven for storladne, stiller vi ikke for store krav til livet. Efter historien var der en tid, da en ung mand kunne stilles overfor enten at tage en bestemt gård og svare herremanden hans forpligtelser, eller også springe soldat, hvad dengang var noget forfærdeligt noget. Den gang har det nok ikke været bedre at være gårdmand end arbejder. Hvorfor og hvornår er det store skel kommen. Skal der en omvæltning til, bliver det strengt for mange.